

ગણેશદેવી

દોસ્તો તમે ઘોડા તો જ્ઞેયા હશે જ. સામાન્યતઃ બોલતો ઘોડો ન હોય પણ એક વાર્તામા એવો ઘોડો છે કે જે માનવી જેવું જ બોલે છે, એટલું જ નહીં પણ એમના વિચારવાની પદ્ધતિ પણ માનવી જેવી જ છે. એ ચાલે તો પણ લગભગ માનવી જેવું જ ચાલે છે અને એના સુખદુઃખ પણ આપણા જેવા જ. તે એક ગામથી અન્ય ગામો સુધી ફરતો રહે છે. દરેક ગામના લોકો એને મહારાજ નામથી ઓળખે છે. એ ગામમા આવે તો લોક પુછે છે, “આજે કેવું રહ્યું મહારાજ ?” અને મહારાજ માથું હલાવી કહે છે કે, “આજે પણ કશું બન્યું નથી.” એ એવા બનાવના પ્રતીક્ષામા છે કે એક તો એ પુરેપુરા ઘોડા જેવો બની જાય અથવા પુરેપુરો માનવી જેવો બની જાય.

ગામમા એક રૂપાળી છોકરી છે. ચપાબેન નામની. ચપાબેનના પ્રેમમા બે છોકરા, તેનસિંગ અને માનસિંગ છે. ચપાબેનને બન્ને ગમે છે. તનસિંગ ગમે છે કારણ કે એ દિમાગથી ખૂબ હોંશિયાર, બુદ્ધિશાળી છે; માનસિંગ ગમે છે કારણ કે એ શરીરથી મક્કમ અને તાકાતવર છે. પણ અહીં થોડો લોચો થાય છે. તનસિંગભાઈને ભગવાને શરીર નબળું આપ્યું છે અને માનસિંગભાઈને ઉપરવાળાએ બુદ્ધિ જેવું ખાસ કંઈ આપ્યું નથી. એટલે એક રહ્યા બુદ્ધિવાળા પણ નબળા શરીરવાળા અને બીજા રહ્યા તાકાતવર પણ મદ બુદ્ધિવાળા. હવે ચપાબેન સામે પ્રશ્નાર્થ છે; એ પરણે તો કોની સાથે, માનસિંગ કે તનસિંગ ?

ત્રણે જણા તેલાવને મેળે જાય છે. ત્યા જગલમા દેવસ્થાન છે. બરાબર એ જ સ્થળે તનસિંગ અને માનસિંગ વચ્ચે ઝઘડો શરૂ થાય છે. બન્ને પાળિયું લઈને એક બીજાને કાપવા સુધી મસલો આવી જાય છે. અને ખરેખર જ બન્ને એકબીજાનું માથું શરીરથી અલગ કરી દે છે.

ચપાબેન ગભરાય છે અને રડવા માડે છે. દેવસ્થાન સામે ઊભા રહીને ચપાબેન રડે છે, તો સામેથી ઈશ્વરી અવાજ આવે છે, “બેટા, તુ રડીશ નહીં, હું બન્નેને ફરીથી જીવતા કરી શકીશ. માત્ર તારે જે તેના શરીર સાથે જે તેનું માથું ચોટાડવું.” ચપાને થોડી રાહત મળે છે. એ એકેક માથું લઈને જે તે શરીરને ચોટાડવાની શરૂઆત કરે છે, પણ પછી એને યાદ આવે છે કે નબળા શરીરનું માથું બુદ્ધિશાળી હતું અને સારા શરીરવાળાનું માથું થોડું કાચું હતું. એટલે થોડા ચતુરાઈથી એ સારા શરીર સાથે સારું માથું અને નબળા શરીર સાથે નબળું માથું ચોટાડી, દેવસ્થાનને પગે લાગે છે. એ આખું બોલે તે પહેલા બન્ને યુવાનો જાણે કે કશું થયું જ નથી એવી રીતે ઊભા થાય છે, અને ઝગડો થયો જ નહોતો એ રીતે હળીમળીને ફરી એક વાર તેલાવને મેળેથી પાછા ફરે છે.

મનમા ને મનમા ચપા વિચારે છે, “આ બેમાથી કયો તનસિંગ અને કયો માનસિંગ ? નબળા શરીરવાળાને તનસિંગ કહેવાય તો એના વિચારો તો માનસિંગ જેવા છે, અને એ જ વાત મક્કમ શરીરવાળા માનસિંગની.”

દિવસો વીતી જાય છે, વર્ષો વીતી જાય છે. ધીમે ધીમે જે તે માથું તે તે શરીર પર રાજ કરવાનું શરૂ કરે છે. ધીમે

ધીમે જે પહેલાનુ માનસિંગનુ શરીર હતુ તે તનસિંગ જેવુ બનતુ જાય છે, અને જે પહેલાનુ તનસિંગનુ શરીર હતુ તે માનસિંગ જેવુ બની જાય છે. ગામના લોકો બંનેને પૂછતા રહે છે, “અલ્યા માનસિંગ, તને શાની બિમારી થઈ છે ? અને તનસિંગ તુ આટલો જાડો કઈ રીતે થઈ ગયો ?” ચપા જાણે છે કે તનસિંગ અને માનસિંગ વચ્ચે થોડુ ‘મિક્ષપ’ તો થઈ ગયુ છે.

આપણા મહારાજ ગામે ગામે ફરે છે અને કોઈ પૂછે, “મહારાજ આજે કશુ બન્યુ ?” તો જવાબ આપે છે, “આજે પણ કશુ નથી બન્યુ આપણુ.”

આ પ્રકારની વાર્તા વેતાળ બત્તીશી નામના ગ્રંથમા લખાયેલી હતી. આજથી આશરે ૧૬૦૦ વરસ પહેલાની આ એક લોકકથા છે. એ જે લોકભાષામા હતી ત્યાથી જર્મન સર્જક ટૉમસ માનના જોવામા આવી અને માને તેનુ કથાસૂત્ર લઈ એની સરસ નવલિકા બનાવી. માનના નવલિકાના આધારે ત્યારપછી આપણા ભારતના જ કન્નડ ભાષાના સર્જક ગિરિશ કનડિ તેની આધારે હય વદન નામથી ખુબ સારુ નાટક લખ્યુ. એમના નાટકમા (જે કે તેમના પાત્રોના નામ અલગ છે) ચપા, માનસિંગ અને તનસિંગ ફરી એક વાર તલાવને મેળે ફરવા જાય છે, ફરી એક વાર ઝગડો કરે છે, ફરી એક વાર દેવતા ચપાને બંનેને જીવતા કરવાનુ વચન આપે છે, ફરી એક વાર ચપા બંનેના માથા અને શરીરમા ફેર કરે છે, કોઈએ જોયુ ન હોય એવુ સમજી ચપા બીજી વાર તનસિંગનુ માથુ નબળા શરીર જોડે અને માનસિંગનુ માથુ ભક્કમ શરીર સાથે જોડે છે. ચપાને થાય છે કે હવે પછી તો રસ્તો નીકળશે.

પણ એવુ થાય તો ક્યારેક થાય કે આપણે કઈ કરીએ અને કોઈ ન જુએ. આપણે માનીએ છીએ કે આપણે કશુ કરીશુ અને આપણને કોઈ પણ જાણે નહીં, પણ કોઈ પણ કોઈ જાણે લે છે. એટલે કે ચપાએ ફરીએક વાર માથા ચોટાડયા ત્યારે બીજા કોઈએ નહીં પણ આપણા ઘોડા મહારાજે એ જાણે લીધા. અને ચપા, તનસિંગ, માનસિંગ ત્યાથી ગયા પછી દેવસ્થળ સામે ઊભા રહી ઘોડા મહારાજે પ્રાર્થના કરી, “અમને પણ પૂર્ણત્વ આપજો.”

તે દિવસે સાજે આપણા મહારાજ ગામમા ફરી એક વાર આવે છે. “મહારાજ આજે કશુ બન્યુ?” તેમનો જવાબ એવો ને એવો જ, આજે પણ કશુ બન્યુ નથી. કનડ સાહેબનુ નાટક તો ચાલતુ રહે છે અને છેવટે માનસિંગ અને તનસિંગનુ તો બાજુમા રાખજો પણ આપણા મહારાજ સપૂર્ણ માનવી બનવાની જગ્યાએ સપૂર્ણ ઘોડા બની જાય છે. અને એમની માનવીની બોલતી જ બધ થાય છે.

આવા પ્રકારની વાર્તા વાચતા સમયે આપણને મજા આવે છે; પણ મૂળનો પ્રશ્ન તો રહ્યો જ કે ખરેખર બદલાવની પ્રક્રિયામા આપણે જે પણ પ્રયત્ન કરી રહ્યા છે તેથી આપણો પૂર્ણ ઘોડો કે પૂર્ણ માનવી થવાનો છે કે નહીં એની કોઈ નિશ્ચિતી નથી. મારી વાત સમજી ગયા હશો એવુ માનુ છુ.

વરસો પહેલા આપણે બધાએ મળીને આદિવાસી સમાજને એક વચન આપ્યુ છે. આપણે બધાએ એવો નિશ્ચય કર્યો છે કે અત્યારના વિશ્વના આર્થિક પરીબળોમા કચડાઈ રહેલો આદિવાસી સમાજ સમાનતા અને સભાનતાના રસ્તે આવે અને આત્મનિર્ભર બને, તે માટે આપણે બધા પ્રયત્નશીલ રહીશુ. બાર વરસના પ્રયત્નો પછી હુ જોઈ છુ તો અડધા મિત્રો મોટરસાયકલ ઉપર અને મોબાઈલ પર વાતો કરતા જોવા મળે છે અને બાકીના અડધા ભાગના મિત્રો પગપાળે અથવા સાયકલ પર હજી પણ રખડી રહ્યા છે એ જોવા મળે છે. એક જ બેચમા

ભણેલા છોકરાઓ અને છોકરીઓ એક જ વિભાગના કામ કરતા હોય તો ત્યાં છોકરીના હાથમા ઝાડુ આપવામા આવે છે અને છોકરાઓ ખુરસી પર બેસી રાજ કરે છે. આપણે ઘોડા બનીશુ કે માનવી ? આ લગભગ હજાર-દોઢહજાર વરસનો પ્રશ્ન છે, જેનો ઉત્તર આપણે પણ આપવાનો રહ્યો. આટલી વાર્તા અને ત્યાર પછીનો પ્રશ્ન લખ્યા પછી મેં આપણા મિત્રો વિરેશભાઈ, નગીનભાઈ, વિપુલભાઈ અને સોનલબેન સામે આ પ્રશ્ન મૂક્યો. તેઓના જવાબ નીચે મુજબ આવ્યા.

વિરેશરાઠવા :

વરસો પહેલા આપણે બધા ભેગા મળીને નક્કી કર્યા પ્રમાણે આદિવાસી તેમજ નબળા વર્ગના સમાજને આત્મનિર્ભર અને સામાજિક, સાસ્કૃતિક, આર્થિક સમાનતા તરફ લઈ જવાના વચનને ભૂલીને પોતાના હિતની ચિંતા કરવા તરફ વળી રહ્યા છીએ. જેથી પૂરા માનવી થવાની જગ્યાએ પૂર્ણ ઘોડો કે પૂર્ણ માનવી બનેય બની ન શક્યા.

નગીનરાઠવા :

ઉપરની વાર્તા વાચ્યા પછી મને એવું લાગે છે કે આપણે જે સમાનતાવાળા સમાજનું નિર્માણ કરવું હોય તો આપણે પૂર્ણ માનવી બનીને નિસ્વાર્થ ભાવે કોઈપણ ભેદભાવ વગર કામ કરવાનું રહ્યું.

વિપુલકાપડિયા :

આપણે સૌ ભલે અલગ અલગ કામમા જોડાયા છીએ પણ આપણે સૌ જાણીએ છીએ કે આપણા સૌની કામની દિશા એક જ છે. ઉપર આવેલ પ્રશ્નથી એવું જણાઈ રહ્યું છે કે આપણા કામની દિશા એક છે એવું જાણીએ છીએ પણ આપણું કામ અલગ અલગ છે, આનાથી મોટા ભેદભાવો આપણામા ઊભા થયા છે. આના કારણે જ કોઈ ખુરસી પર બેઠું છે, તો કોઈ સાયકલ પર ગામમા ફરે છે. આપણે સૌએ એવો પ્રયત્ન કરવો જોઈએ કે આ ભેદભાવ દૂર થાય. આપણું કામ ભલે અલગ રહ્યું, પણ આપણે જે વચનો આપ્યા છે તે આપણે સૌએ ભેગા મળી પૂરા કરવા જોઈએ. આ થવાથી જ આપણે સૌ સંપૂર્ણતઃ માનવી બની શકીશું.

સોનલબક્ષી :

ઉપરની વાર્તાને સમજતા મને એવું લાગે છે કે સૃષ્ટિએ જે સ્વરૂપ કે સક્ષમતા આપી હોય, તેમા કોઈ વિશિષ્ટ રૂપે ફેરફાર કરવું શક્ય નથી. માનવ જીવનને પૂર્ણતઃ પ્રાપ્ત કરવાનું એક પ્રવાસ અથવા પ્રયાસના રૂપમા જોવામા આવે છે. દરેક વ્યક્તિ માટે પ્રવાસના ધ્યેય પામવાના માર્ગ જુદા જુદા હોય છે, આપણે બધા જે ભાષા કેન્દ્રના કાર્યમા જોડાયા છે તેને પણ એક પ્રકારનો પ્રયાસ અથવા પ્રયોગના રૂપમા જોઈ શકાય છે. આપડો મૂલ હેતુ આદિવાસી સમાજને ટકાવી રાખવો, તેણે સંધર કરવો, તેમજ આદિવાસી જીવનની આવશ્યકતામુજબ જીવન જીવવાની

શૈલીને બીજા સમાજ સામે આદર્શ તરિકે મુકવાનો રહ્યો છે.

સમાજમા આર્થિક અસમાનતાના લીધે ઘણા ભેદભાવ વ્યક્તિ વ્યક્તિની વચ્ચે જોવા મળે છે. પોતાની જરૂરિયાત વ્યક્તિ પોતે નક્કી કરે છે. જ્યારે જરૂરિયાતની કોઈ સીમા રહેતી નથી અથવા તો તે જ્યારે લોભમા પરિવર્તે છે અને જ્યારે નબળા સમાજ માટે સહાનુભૂતી ગુમાવે છે ત્યારે ભેદભાવ ઉત્પન્ન થાય છે. બીજુ કે આપણા વિકાસના કાર્યમા દરેક વ્યક્તિની જવાબદારી જુદી હોય છે, એક બીજાની કામની સમજ તેમજ તેનો માન રાખવો જરૂરી છે. ગામમા લોકો સાથે સતત સપર્કમા રહેતો કાર્યકર્તા હોય અથવા શિક્ષક હોય - બધાને કામના ધ્યેય અને તેને પ્રાપ્ત કરવાના સાધનની સમજ હોવી ખૂબ જ જરૂરી છે. ત્યારે જ ભેદભાવ ઓછા થશે.

આપડે સમાજમા જે સમાનતા અથવા પરિવર્તન લાવવાનો પ્રયત્ન કરી રહ્યા છીએ તેમા આપડે જે કહીએ છીએ તેણે પોતાના જીવનસરણીમા અનુસરવુ જરૂરી છે. જો આપડી બોલીને કૃતીમા સમાવેશ ન કરી શકીએ તો આપડા કહેવા અને કરવામા અતર રહેશે અને તેમાથી ભેદભાવ વધશે.

